

Straipsniai muziejų tema

MUZEOLOGIJA LIETUVOS MOKSLO KONTEKSTE

NASTAZIJA KERŠYTĖ

Vilniaus universiteto
Bibliotekininkystės ir informacijos mokslų institutas
Universiteto g. 3, LT-2734 Vilnius, Lietuva

Įvadas

Lietuvos mokslo kontekste muzeologijos problema nėra gvildenta. Lietuvoje nekuriamos muzeologijos teorijos ir neanalizuojamos sukurtos svetur. Tik 1991 m. Alvydas Jokubaitis glaustai aptarė šio mokslo raidą pasaulyje (be Lietuvos konteksto) ir įvertino šiuolaikinio Vakarų muzeologo Zbyněko Z. Stránský muzeologijos teoriją kaip moksliškiausią [13]. 2002 m. Žygyntas Būčys pastebėjo muzeologijos, kaip akademinės disciplinos ir muziejininko profesijos santykio, paradoksą: daugelis muziejininkų mieliau „tapatinasi“ su istorijos, archeologijos ar kitomis disciplinomis negu su „silpnomis muzeologijos pozicijomis“ [5]. Tais pačiais metais Birutė Salatkienė pateikė konspektyvų požiūrį į muzeologiją. Ji manė, kad muzeologijos tyrinėjimo sritys yra muziejų organizavimas, jų sistemos kūrimas, veikla, visuomeninė ir kultūrinė reikšmė [25].

Muzeologijos pobūdžio Lietuvoje įžvalgos, atskleidus jos sąlytį su kitais mokslais, gali praplėsti Lietuvos mokslo istorijos laukus.

Tokių įžvalgų siekiama analitiškai tiriant ir apibūdinant pagrindinius muzeologijos raidos Lietuvoje aspektus: sampratas, tyrinėjimus, literatūrą, studijas, taip pat atsižvelgiant į šiuolaikinių Vakarų muzeologų, ypač Friedricho Waidacherio, muzeologijos teorijas, šio mokslo visuotinės raidos tendencijas.

Muzeologija ir muziejininkystė

Lietuvoje muzeologijos ir muziejininkystės terminų reikšmių suvokimas, jų vartojimas priklausė nuo Vakarų muzeologijos teorijų pažinimo ir jų adaptavimo Rytų Europai pobūdžio.

Iki XX a. Lietuvoje tegalėjo būti vartojamas tradicinis kelių amžių senumo muzeografijos terminas, nes muzeologijos terminas atsirado Vokietijoje tik XIX a. antrojoje pusėje: 1869 m. Filipui Leopoldui Martinui jį pavartojus savo knygoje „Praxis der Naturgeschichte“ ir 1878 m. Drezdene Johanui Georgui Thedorui Graessei išleidus pirmą muzeologijos problemoms skirtą leidinį „Zeitschrift für Museologie und Antiquitätenkunde sowie verwandte Wissenschaften“. Muzeografija ir muzeologija buvo suprantama visuotinai vienareikšmiškai kaip muziejinio darbo metodika, technika.

Lietuvoje iki XX a. vidurio buvo priimtinesnis muziejininkystės terminas. Tam įtakos turėjo lietuviybės pagrindų stiprinimas, lietuvių kalbos gryninimas atgavus Lietuvai nepriklausomybę 1918 metais. Kita vertus, ir vartojamų lenkų *muzealnictwo*, vokiečių *Museumskunde* ar *Musealwesen* bei rusų *музееведение* ar *музейное дело* sąvokos yra panašios.

XX a. penktajame dešimtmetyje muziejininkas, menotyrininkas Paulius Galaunė vartojo muzeologijos ir muziejininkystės terminus. Tikėtina, kad taip mėgino pateikti atsvarą tuo metu ideologizuojamai muziejininkystės sampratai, nors abiejų terminų reikšmės suvokė panašiai: kaip muziejų istoriją, veiklą, darbo metodus.

Vėliau muzeologijos terminas keturiasdešimčiai metų dingio iš normatyvinių, muziejų veiklą apibūdinančių ir kitų informacinių tekstų. A. Jokubaitis šios situacijos priežastis įžvelgė supaprastintai: nevartotas, nes nežinota jo reikšmė. Vis dėlto šią nuomonę reikėtų papildyti, patikslinti. Tarybų Lietuvoje muziejininkystės, o ne muzeologijos termino vartojimą lėmė tarybinės muziejininkystės teorinių ir praktinių nuostatų įtaka. 1955 m. veikalas apie tarybinės muziejininkystės pagrindus nurodė, kad šios ypatingos mokslo disciplinos pažinimo, tyrimo objektas yra muziejų teorija ir praktika [39]. Tarybų Lietuvoje muziejininkystė buvo apibūdinama panašiai: kaip „mokslo šaka“, tirianti muziejų organizavimą ir veiklą [28], funkcionavimo dėsnius, vidinę organizaciją, socialines funkcijas ir nagrinėjanti muziejų darbo (ekspонатų komplektavimo, apskaitos, saugojimo, restauravimo, tyrimo, nuolatinių ir kilnojamųjų ekspedicijų rengimo, paskaitų, ekskursijų organizavimo) teorinius ir praktinius klausimus [14].

Nuo devintojo dešimtmečio Lietuvoje jau buvo vartojami abu terminai. Jų reikšmės – tradiciškai panašios. 1999 m. dailės terminų žodyne muzeologija apibūdinama kaip „mokslo šaka, tirianti muziejų istoriją bei veiklos pagrindus“, o muziejininkystė – „muziejinio rinkinio priežiūra“ [7]. Žio žodyno sudarytojai muzeologiją sutapatinę su muziejininkyste, o pastarąją – su muzeografija.

Vis dėlto tokios muzeologijos ir muziejininkystės apibrėžtys Lietuvoje neiškrinta iš muzeologijos sampratų konteksto Vakaruose. Šiandien interneto žodynuose žodis *museology* yra aiškinamas kaip mokslas apie muziejų organizavimą, visapusišką veiklą, istoriją, darbo teoriją ir metodiką.

1995 m. prancūzų *Encyklopaedia universalis* pateikė tradiciškai panašias muzeologijos ir muzeografijos sampratas ir nurodė, kad muzeografijos terminas buvo populiarius iki Antrojo pasaulinio karo, o po jo vartotas muzeologijos terminas.

1958 m. UNESCO tarptautiniame regioninių muziejų seminare tuomeninis ICOM vadovas George Henre Riviere paskatino vertinti muzeologiją ir muzeografiją kaip teorijos ir praktikos dalykus, suvokiant antrąją kaip pirmosios sudedamąją dalį.

Nuo septintojo dešimtmečio Vakaruose suaktyvėjo diskusijos apie muzeologijos sampratas ir pradėtos kurti jos teorijos. Šio proceso formavosi kelios tendencijos. Jas lėmė skirtingas požiūris į muzeologijos tyrimo objektą, į jos, kaip mokslo, pobūdį. Peteris van Menschas, analizavęs ICOM muzeologijos komiteto (įkurto 1976 m.) istoriją ir muzeologijos, muziejaus sampratas, pažymėjo, kad vyrauja šios muzeologijos tradicinių vertinimų tendencijos: 1) muzeologija – mokslas apie muziejų funkcijas, institucinį vaidmenį; 2) muzeologija – mokslas apie muziejininkystę, formuojantis praktinio darbo metodus.

Kitą naują tendenciją formavo Z. Z. Stránský, F. Waidacheris, Klausas Schreineris ir jų muzeologijos teorijų sekėjai. Muzeologijos objektą jie suprato kaip savitą žmogaus santykį su tikrove, jos daiktų pažinimą ir įvertinimą, jų tezaudinimo motyvą ir procesą, – visa tai vadindami muzealizacija [27, 34]. Jiems muzealizacija yra pagrindinis metamuzeologijos ir teorinės muzeologijos dalykas. Tačiau jie šiomis muzeologijomis neužpildė, neapribojo visuotinės (bendrosios) muzeologijos sudėties. Kitos jos dalys yra istorinė, taikomoji (arba praktinė), socialinė muzeologija. Jų objektams – muziejų istorijai, muziejaus kaip sociokultūrinio reiškinio organizacijai, funkcijoms, misijoms, veiklai – galima priskirti Lietuvoje apibrėžiamas muziejininkystės domėjimosi sritis. Tad peršasi išvada, kad galima kalbėti apie muzeologijos, o ne muziejininkystės pobūdį Lietuvoje, stebint per laiko slinktį jos pokyčius ir tendencijas.

Pirmosios muzeologinės minties apraiškos

Lietuvoje muzeologijos ir muziejų raida yra paralelinė. Sykiu su muziejų organizavimu ir veikla formavosi muziejinis mąstymas, teorinės, normatyvinės ir metodinės nuostatos. Kol kas galima tik hipotetiškai svarstyti, kad muzeologinės minties pradmenys, kaip ir Vakarų Europoje, gali siekti XVI a., kai kolekcionuojant kultūros vertybes formavosi pirmieji viešo muziejaus požymiai. Tačiau trūkstant viešo muziejaus genezės Lietuvoje tyrinėjimų yra nežinomi to laiko amžininkų vertinimai apie rinkinių pobūdį, tvarkymo būdus, metodus. Žinoma tik tiek, kad popiežiaus nuncijus Bernardas Bogiovanis išdėstė popiežiui savo išpūdžius apie matytas ir jį nustebinusias LDK didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Žygimanto Augusto kolekcijas jo rezidencijoje Vilniuje, Žemutinėje pilyje. Pirmąsias Lietuvos muziejininkystės isto-

riografijos pozicijas tenka sieti su pirmųjų viešų muziejų Lietuvoje atsiradimu. XVIII a. antrojoje pusėje–XIX a. pirmojoje pusėje organizavus gamtos mokslų muziejus Vilniaus universitete, jo mokslininkai Tomas Žebrauskas, Georgas Forsteris, Johanas Lobenweinas skelbė nuomones apie gamtos mokslų muziejaus misiją. 1815 m. J. Lobenweino leidinėlis [36], kur trumpai apibūdinta tuomet atidaryto Vilniaus universiteto Anatomijos teatro (muziejaus) pobūdis ir paskirtis, gali būti vertinamas kaip pirmoji Lietuvos muziejininkystės istoriografinė pozicija [17].

1818–1819 m. buvo paskelbtos pirmosios recenzijos apie muziejaus koncepciją. Tai buvo pamfletai, kuriuos, manoma, parašė Michailas Baliński apie Dionizo Poškos 1812 m. įkurtą Baublio muziejų. Jie buvo publikuoti Vilniaus universiteto studentų sambūrio „Nenaudėliai“ („Szubrawcy“) leidinyje [30, 32]. 1829 m. periodinėje spaudoje pasirodė pirmieji muziejinio darbo metodiniai nurodymai. Vilniaus universiteto Anatomijos teatro (muziejaus) konservatorius Fidelijus Brunneris mokė žmones, kečiusius dovanoti šiam muziejui gyvūnų, kaip juos užkonservuoti [35]. 1830 m. Tomas Zanas, Vilniaus universiteto auklėtinis, studentų filomatų ir filaretų sambūrių organizatorius, ištremtas Rusijos imperijos valdžios į Sibirą, parašė traktatą (deja, jis neskelbtas) apie tautos muziejaus koncepciją ir muziejų topinę sociokultūrinę konversiją [38]. Jis įžvelgė tuos muziejų modernėjimo kelius, apie kuriuos panašiai kalba ir šiandienos muzeologai. Jo nubrėžta muziejų evoliucijos kreivė – nuo mokslo įstaigų, draugijų scientistinių muziejų iki tautos muziejaus arba nuo riboto viešumo iki visiems atviro muziejaus – neprarado pažintinio aktualumo. 1856 m. buvo publikuotas pirmasis teisinis viešo muziejaus įsteigimo ir veiklos dokumentas: Vilniaus senienų muziejaus kartu su Vilniaus laikinąja archeologijos komisija, organizuotų grafo Eustachijaus Tiškevičiaus su bendraminčiais, parengti nuostatai [23].

Muzeologinė literatūra

Iki šiol Lietuvoje nėra muzeologijos teorinių veikalų. XIX–XXI a. buvo išleista leidinių, kuriuos galima priskirti istorinės ir taikomosios muzeologijos sritims. 1856 m. įsteigus ir po dešimties metų, 1865 m., uždarius Vilniaus senienų muziejų, pasirodė du leidinėliai, kuriuose buvo kontroversiškai vertintas šio muziejaus pobūdis. Pirmasis muziejų apibūdino kaip mokslo įstaigą, kuri kūrė objektyvią istorijos, tikrovės interpretaciją [26]. Kitas skelbė 1865 m. komisijos, sudarytos caro administracijos Senienų muziejaus veiklai, rinkiniams patikrinti ir įvertinti, požiūrį į šį muziejų kaip kenksmingų Rusijos imperijos politikai idėjų skleidėją, taip pat pateikė komisijos dalyvio generolo Arkadijaus Stolyfino sampratą apskritai apie viešo muziejaus sociokultūrinę misiją: muziejus – ne damos etažerė, skirta niekučiams sudėti, o idėjų raiškos ir sklaidos priemonė [37]. Vilniaus senienų muziejaus veiklos skirtingas ver-

tinimas liudijo, kad viešas istorijos muziejus nuolat neišvengiamai balansuoja tarp mokslo ir ideologijos.

Nuo XIX a. antrosios pusės iki XX a. pradžios (1914 m.) periodiškai leistos Vilniaus viešosios bibliotekos ir muziejaus metinės ataskaitos (Отчет Виленской Публичной библиотеки и музея) suteikia faktinių žinių istorinės muzeologijos dalykui – muziejų istorijai (minėto muziejaus istorijai).

Nuo XX a. pradžios vienu metu susibūrusių lietuvių ir lenkų mokslo draugijų (Lietuvių mokslo draugija ir Towarzystwo Przyjaciół Nauk) Vilniuje publikuoti periodiniai leidiniai „Lietuvių tauta“ ir „Rocznik Towarzystwo Przyjaciół nauk w Wilno“ ir 1941 m. Kaune pasirodęs Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus leidinys „Vytauto Didžiojo Kultūros Muziejaus 1936.XI.1–1939.XII.31 darbų apyskaita“ pirmiausia yra muziejų istorijos faktų šaltinis.

Nuo XIX a. Lietuvos muziejai leidžia tradicinius ir kitų kraštų muziejams būdingus leidinius – rinkinių ir parodų katalogus. Jie suteikia žinių apie muziejus, jų rinkinių formavimą, muziejinių vertybių keliagubą atranką į muziejų fondus, ekspozicijas, katalogus ir apskritai komunikaciją.

Nuo XX a. antrosios pusės Lietuvos muziejai publikuoja taip pat tradicinio žanro leidinius, vadinamus „vadovais po muziejus“, skirtus glaustai informuoti apie muziejų istoriją, rinkinių ir ekspozicijų pobūdį. Tačiau tokio pobūdžio leidinių apie visus Lietuvos muziejus, deja, išleista tik trys (1976, 1977, 1996 m.). Šiandien Lietuvos muziejai skelbia interaktyvią ir panašaus pobūdžio informaciją, internete pristato savo svetaines, sudaromas Lietuvos muziejų portalas.

Iki šiol Lietuvoje nėra mokslinių studijų, skirtų vieno muziejaus istorijai ir muziejų raidai. Teparrašyta viena monografija apie muziejininką (1988 m. menotyrininkės Zitos Žemaitytės veikalas „Paulius Galaunė“). Išleisti keli beletristinio, atsiminimų žanro leidiniai, kurie pateikia žinių apie lietuvių muziejininkystę, P. Galaunės, Felikso Bugailišio sampratas apie muziejų, kultūros paveldo globos organizavimą Lietuvoje.

2002 m. pasirodė pirmoji parankinė priemonė Lietuvos muziejininkams „Muziejų vadyba“. Tai Lietuvos ir užsienio muziejininkų ir kitų specialistų straipsnių rinkinys, kuriame vertinama muziejinio darbo patirtis, siūlomi nauji metodai ir projektai.

XIX–XXI a. skelbta gausybė straipsnių ir rašinių iš istorinės, socialinės ir taikomosios muzeologijos problematikos. Remiantis muzeologų Jerzio Swiecimskio ir F. Waidacherio muziejinės literatūros klasifikavimo schemomis, juos galima suskirstyti į faktologinius, normatyvinius, technologinius, recenzuojančius, istorinius, lyginamuosius, teorinius ir, pridursime, probleminius bei informacinius. Dauguma straipsnių yra faktologiniai, informaciniai ir istoriniai, mažai – probleminių ir analitinių. Nėra teorinių straipsnių. Nuo XIX a. publikuojami straipsniai, kuriuose aptariamos muziejų koncepcijų, tipologijos, sociokultūrinių misijų problemos. Tokių straipsnių

pagausėjo XX a. antrajame dešimtmetyje. Šio pobūdžio svarstymus tuomet skatino stichinis muziejų steigimo bumas ir muziejininkystės nuostatų formavimo poreikis.

Nuo XX a. antrosios pusės Lietuvos muziejininkystės istoriografijoje išivyravo istorinio pobūdžio publikacijos. Tik devintajame dešimtmetyje ir XXI a. pirmaisiais metais pasirodė kelios publikacijos, kurios atskleidė požūrius į muzeologiją kaip mokslą. Tai minėtas A. Jokubaičio straipsnis, kuriame siūloma sekti Z. Z. Stránský muzeologijos teorija, vertinti muzeologiją kaip savarankišką filosofijos pagrindais grindžiamą mokslą, ir interviu su istoriku Alfredu Bumblausku, kuris mano, kad muzeologija turi būti šliejama prie istorinės didaktikos [31]. Taip pat minėti Ž. Būčio ir B. Salatkienės straipsniai, kuriuose pateikiama nuomonė apie muzeologijos pobūdį, vadovaujantis pagrindinėmis Vakarų muzeologijos teorijų tendencijomis, kurių vienai atstovauja Z. Z. Stránský, F. Waidacheris, K. Schreineris ir jų teorijų sekėjai, o kiti – Jiri Neustupny, Wojciechas Gluziński, Antonas Baueris, Raymundas Singgletonas, Robertas Klosteris, Garis Edsonas, Davidas Deanas ir kiti muzeologai, apibūdinantys muzeologijos objektą kaip muziejaus reiškinių, o ją pačią – kaip taikomąjį mokslą ar tik praktinį dalyką, pasižymintį teorinėmis refleksijomis.

Muzeologinė periodika

Tik nuo XX a. ketvirtojo dešimtmečio Lietuvoje buvo pradėti leisti kraštotyros ir muziejininkystės bei kitoms kultūros paveldo sritims skirti periodiniai leidiniai. 1934–1943 m. ėjęs Šiaulių kraštotyros draugijos ir „Aušros“ muziejaus žurnalas „Gimtasai kraštas“, kaip pažymėjo jo leidėjai, padėjo nustatyti kraštotyros, „senovės apsaugos“ gaires ir metodus ir ragino valdžią, kad ši bent kiek rūpintųsi tautos gyvybinių reikalu – tautotyra ir kultūros paminklų apsauga [1]. Šis žurnalas paskelbė pirmuosius lyginamojo pobūdžio straipsnius. Juozas Lingis, studijavęs Švedijoje etnologiją, supažindino Lietuvos muziejininkus su užsienio kultūros istorinių muziejų organizavimu, rinkinių tvarkymo nuostatomis [15].

1966–1989 m. Kultūros ministerijos leistame tęstiniame leidinyje „Muziejai ir paminklai“ buvo publikuojami įvairaus pobūdžio muziejininkystės straipsniai, išskyrus teorinius, probleminius, palyginamuosius.

1987–1989 m. Lietuvos TSR Istorijos-etnografijos muziejus Vilniuje leido brošiūrėlę „Metodika“, kurioje publikuoti technologinio pobūdžio rašiniai ir informacija „apie naujus muzeologijos ir muziejų darbo metodikos pasiekimus šalyje ir užsienyje“ [20].

1989 m. susibūrusi Lietuvos muziejininkų draugija inicijavo Muziejininkystės centro įkūrimą Kultūros ministerijoje ir leidimą „Muziejininkystės centro biuletenio“. Po keleto metų šis centras iširo, taip ir neišjudinęs muzeologijos teorijos Lietuvoje kūrimo

darbų. Informacinio pobūdžio „Muziejininkystės biuletenį“ toliau leidžia Lietuvos muziejų asociacija, Kultūros ministerija ir Kultūros darbuotojų tobulinimosi centras.

Nuo 1990 m. Kultūros paveldo centro leidžiamas straipsnių rinkinys „Kultūros paminklai“ tęsia savo pirmtako „Muziejų ir paminklų“ interesų, orientacijų tendencijas. Daugiausia čia skelbiami analitinio ir informacinio pobūdžio straipsniai, susiję su muziejų istorija.

Nuo 1996 m. kasmet pasirodantis Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus leidinys „Metraštis“, kaip rodo jo pavadinimas, yra panašaus pobūdžio kaip „Muziejininkystės biuletenis“, tačiau gvildena siauresnes, su meno vertybėmis susijusias muziejininkystės problemas.

Šeštus metus Lietuvos muziejų asociacijos Muziejų rinkinių tvarkymo sekcijos rengiamų konferencijų pranešimai, kurie yra istorinio, probleminio, analitinio ir metodinio pobūdžio, publikuojami leidinyje „Lietuvos muziejų rinkiniai“.

Šiandien Lietuvoje leidžiami trys periodiniai leidiniai, skirti muziejininkystės problemoms, yra reikšmingas postūmis formuoti muzeologijai Lietuvoje.

Muzeologijos studijos

Lietuvoje muzeologijos vieta studijų procese yra lemta pragmatinio vertinimo, siekiant praktinių muziejininkystės tikslų, kurie anksčiau sureikšmino muzeografijos (vadinamosios techninės muziejininkystės), ypač muziejinio dokumentavimo, metodikos sudarymo ir taikymo poreikius, o vėliau – muziejinę komunikaciją kaip socialinės, taikomosios ir teorinės muzeologijos dalyką.

1939 m. Lietuvai sugrąžinus lenkų okupuotą Rytų Lietuvos teritoriją ir Vilnių, Vilniaus universitetas perėmė lenkų Stepono Batoro universiteto likusį turtą, tarp jo ir Archeologijos, Etnografijos, Gamtos muziejų rinkinius. Sudarant studijų programas, parenkant disciplinas, jau nekilo abejonų dėl meno istorijos kurso reikalingumo, kaip 1918 m. Vilniaus universiteto atkūrimo organizatoriams, motyvavusiems, kad neturint Lietuvoje tuo metu nei muziejų, nei galerijų, neverta menotyros įtraukti į studijų procesą Vilniaus universitete. Parengus meno istorijos ir archeologijos studijų programas, atsirado ir muziejininkystės kursų galimybės. 1941–1943 m. jais pasirūpino Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas archeologas Jonas Puzinas ir menotyrininkas, muziejininkas P. Galaunė. J. Puzinas šių kursų įtraukimą į Vilniaus universiteto studijų turinį vertino kaip „pažangos dalyką“. Pasak jo, šiuo atžvilgiu jau buvo neatšilikta nuo Amerikos, Vokietijos, Anglijos ir Prancūzijos aukštojo mokslo procesų. Jis pats ketino parengti muzeografijos pagrindų ir muziejų, muziejininkystės raidos pasaulyje kursus [24]. 1941–1942 m. P. Galaunė skaitė muziejininkystės kursą Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos skyriaus archeologijos ir meno istorijos grupių studentams. Jo apimtis buvo tokia pati kaip Lietuvos istorijos, etnografijos, lietuvių

liaudies meno kursų (4 akademinės valandos per savaitę). Tačiau muziejininkystės disciplina buvo vertinama kaip antrinis mokomasis dalykas. Jos dėstymas nebuvo sureikšmintas kaip archyvistikos [19]. 1943 m. P. Galaunė negalėjo skaityti planuoto muzeografijos kurso, nes vokiečiai uždarė Vilniaus universitetą [32].

1946 m. P. Galaunė atgaivino muzeologijos dėstymą Vilniaus universitete: pirmiausia kaip meno istorijos programos dalį. Jo iniciatyva Meno istorijos katedra buvo performuota į Muzeologijos. Pirmą kartą Lietuvoje pradėta rengti muziejininkystės specialistus. P. Galaunė jiems skaitė muziejų istorijos ir ekspozicijos rengimo metodikos kursus, kuriems buvo skiriamos 94 ir 135 akademinės valandos [21]. Studentai atliko praktiką Vilniaus valstybiniame dailės ir Lietuvos TSR mokslų akademijos Etnografijos ir archeologijos muziejuose. Muzeologijos studijų kitos disciplinos buvo parinktos atsižvelgus į Lietuvos muziejų raidos tendencijas. P. Galaunė akcentavo praktinę muzeologijos studijų naudą (pasak jo, beveik visiems „spontaniškai“ (reikėtų suprasti – mėgėjiškai) organizuotiems Lietuvos muziejams reikėjo profesionalių muziejininkų) [11]. Tačiau 1949 m. muzeologijos studijos buvo nutrauktos. Katedra buvo pertvarkyta į Archeologijos. Taip atsitiko dėl kelių priežasčių. Mokslas ir muziejai buvo ideologizuojami. P. Galaunės vakarietiška orientacija, dėstymo būdas ir kursų turinys buvo nepriimtini universiteto studijų kuratoriams. Dėl panašių priežasčių 1950 m. Vilniaus valstybinio dailės instituto taryba neleido P. Galaunei dėstyti tarybinio laikotarpio meno kurso: esą jo paskaitos turinčios ideologinių trūkumų ir klaidingai orientuojančios studentus [18]. Vilniaus valstybiniame dailės institute muziejininkystės disciplinos atsirado dėl kelių priežasčių. Dailės institutas, organizuodamas studijas, privalėjo vadovautis tipologiniu meno teorijos ir istorijos studijų Tarybų Sąjungoje „mokslo planu“ [40]. Į jį buvo įtrauktas muziejininkystės pagrindų privalomasis kursas (20 paskaitų ir 10 praktinių užsiėmimų) antro kurso studentams. Jis buvo sublokuotas su panašios apimties archyvistikos ir archeologijos kursais. Šie kursai buvo priskirti specialiųjų disciplinų grupei (pagal svarbą trečiai gradacijai). Tik nuo 1959 m. Dailės institute buvo skaitomas muziejininkystės pagrindų kursas, nors prieš devynerius metus jame buvo įkurta Meno istorijos katedra. Matyt, nebuvo kam tokių kursą dėstyti. Pastebima, kad muziejinės praktikos buvo labiau sureikšminamos nei pats muziejininkystės kursas. Jos buvo dvejopos: įprastinės „gamybinės“, atliekamos Lietuvos muziejuose, mokant studentus muzeografijos metodų, ir „praktikos-išvykos“ į Maskvą, Leningradą, kur studentai buvo susipažindinami su muziejais, istorijos, architektūros paminklais. Jas atliko III–V kursų studentai [2]. Tačiau muziejininkystės dėstymas kai kuriais metais net nutrūkdavo. Kartais jis buvo sujungiamas su archyvistikos, restauravimo kursais. Iki aštuntojo dešimtmečio jį skaitė praktikai restauratoriai, muziejininkai, o vėliau – ir tyrinėtojai, kurių moksliniai interesai turėjo kokių nors sąsajų su muziejininkyste. Jų dėstyto muziejininkystės kurso turinį sudarė muzeografijos pagrindai.

Nuo devintojo dešimtmečio ir Vilniaus universitete praktikės restauratorės iš Prano Gudyno restauravimo centro epizodiškai skaitė muzeografijos kursus. Tik nuo 1995 m. šio universiteto kultūros istorijos ir teorijos, socialinės istorijos ir nuo 1996 m. knygotyros, informacijos centrų vadybos, bibliotekininkystės studijų programose atsirado muzeologijos (teorijos, muziejų istorijos) kursas.

1999 m. A. Bumblauskas deklaravo taikomąjį muzeologijos pobūdį ir susiaurino jos suartėjimo su kitais mokslais diapazoną iki istorijos didaktikos „atspindžio“. Samprotavo, kad be šios disciplinos galima išsiversti studijuojant paveldą. Tačiau po metų jis tokią kritikos vertą sampratą pakeitė. Tikėtina, įtakos tam turėjo 2000 m. Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultete sukurtos muziejininkystės magistro ir Šiaulių universitete – istorijos su paveldo specializacija bakalauro studijų programos. Muziejininkystės magistro studijų programos partneriu tapo ir Istorijos fakultetas. 2000 m. į šio fakulteto Kultūros teorijos ir istorijos bakalauro studijų programas buvo įtraukti muzeologijos teorijos, muziejininkystės kursai ir muziejinė praktika. O 2002 m. muzeologijos kursas, kurio turinys orientuotas į muzeologijos ir istorijos didaktikos sąveikas – į paveldo magistro studijas.

Muzeologijos studijų proceso situacija aukštosiose Lietuvos mokyklose perša tam tikrų minčių apie vyraujančias jos vertinimo tendencijas. Tradiciškai, kaip ir svetur, muzeologija suvokiama kaip neatsiejama paveldo mokslo („hieritologijos“) dalis. Akcentuojami jos tyrimo objekto, dalykų, metodų, terminijos ryšiai su istorijos ir meno mokslais. Tai, kad 2000 m. į Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto programas įtrauktos muziejininkystės magistro studijos, rodo naujas šios disciplinos vertinimo linkmes. Tačiau jas, kaip ir ankstesnes kitas, inspiravo pragmatizmas. Šių magistro studijų turinys buvo sudaromas sureikšminus šiuos muzeologijos ir komunikacijos mokslų sąlyčio aspektus: muziejinės komunikacijos, muziejaus kaip specifinės informacinės dokumentinės sistemos, susijusios su kitomis informacinėmis dokumentinėmis sistemomis. Todėl muziejininkystė vertinama ir kaip dokumentalistikos mokslo sritis (kitos sritys – archyvistika, bibliotekininkystė). Toks požiūris į muziejininkystės studijas leido jas priskirti Komunikacijos fakulteto Dokumentinės komunikacijos ir informacijos instituto kuruojamoms studijų programoms.

Muzeologiniai tyrinėjimai

Muzeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje priskiriami istorijos, kultūrologijos ir komunikacijos mokslų sritims. Tai analitinio, lyginamojo pobūdžio Lietuvos muziejų istorijos ir taikomieji muziejinių vertybių dokumentavimo, muziejų komunikacijos ir interaktyvių jos technologijų taikymo tyrinėjimai.

Tik prieš dešimt metų mokslo įstaigoms parūpo sistemingai tyrinėti Lietuvos muziejų istoriją. Anksčiau tuo domėtasi tik epizodiškai. 1937 m. Vytauto Didžiojo universiteto filosofijos studentas Vincas Liulevičius parašė diplominį darbą „Lietuvos muziejų istorija (1812–1933 m.)“ [16]. Jis vertino muziejų raidą kaip politikos ir kultūros dalį. Darbas nebuvo publikuotas, todėl neturėjo didesnės įtakos tolesniems muzeologijos tyrinėjimams.

Daugiausia Lietuvos muziejų raidą tyrinėjo muziejininkai ir tie tyrinėtojai, kurie buvo susidūrę su muziejų darbo praktika. Platesnių muziejų raidos tarpsnių tyrinėjimai suintensyvėjo nuo XX a. trečiojo dešimtmečio, kai Lietuvoje (nepriklausomoje ir lenkų okupuotoje) buvo įkurta kelios dešimtys viešų muziejų. P. Galaunė paskelbė sintetinio pobūdžio apžvalgą apie Lietuvos muziejus iki 1928 metų leidinyje, skirtame Lietuvos nepriklausomybės pirmajam dešimtmečiui [10]. 1934 m. Michała Brensztejno panašaus pobūdžio apžvalga apie muziejų raidą Lietuvoje pasirodė leidinyje, skirtame Lenkijos mokslo būklės problemoms [3]. Vėlesniems tyrinėtojams minėtos trys muziejų raidos apžvalgos yra vertingos ir svarbios dėl susistemintų faktų.

1986 m. P. Galaunė publikavo straipsnį apie kraštotyros muziejų organizavimą Lietuvoje 1921–1940 metais [9]. Autorius akcentavo vieną svarbiausių Lietuvos muziejų raidos tendencijų – krašto muziejų steigimą. Jis planavo parašyti Lietuvos muziejų istoriją, tačiau sumanymo neįgyvendino.

1994 m. du doktorantai iš Kultūros ir meno bei Lietuvos istorijos institutų apgynė Vilniaus ir Vytauto Didžiojo universitetuose disertacijas, kuriose nagrinėjo du muziejų raidos laikotarpius (1918–1940 m. ir 1940–1956 m.). Tačiau šiandien iš Lietuvos istorijos instituto mokslinių tyrinėjimų lauko panašaus pobūdžio darbai iškrito. Jie liko Kultūros, filosofijos ir meno instituto mokslinių tyrinėjimų akiratyje. Šio straipsnio autorė yra publikavusi savo disertacijos apie muziejų raidą 1918–1940 metais adaptuotas dalis, yra skelbusi straipsnių apie kitus muziejų istorijos laikotarpius. Tikimasi, kad greitai skaitytojus pasieks jos parašyta mokslinė monografija apie Lietuvos muziejų raidos iki 1940 m. pagrindines tendencijas.

Reikia pasakyti, kad Lietuvos muziejų istorijos tyrinėjimai priklausė ir tebepriskaito nuo tyrinėtojų subjektyvaus ir objektyvaus tyrinėjimų akiračio pasirinkimo.

Lietuvos muziejų istorijos tyrinėjimų sričiai reikia priskirti ir atskirų muziejų istorijų, muziejų koncepcijų, jų veiklos sampratų tyrinėjimus. Mokslui vertingi tie muziejų istorijų tyrinėjimai, kurie pagrįsti šaltiniais ir analitiniu, lyginamuoju metodu. Pirmiausia iš jų reikėtų išskirti šiuos: gero muziejų raidos Lietuvoje žinovo, archeologo Adolfo Tautavičiaus ir muziejininko Žyginto Būčio straipsnius apie Vilniaus senienų muziejų. Pirmasis apibūdino Vilniaus senienų muziejų kaip Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos sudarymo ir veiklos pretekstą ir padarinį [29]. Antrasis sureikšmino šio muziejaus gyvavimo tarp mokslo ir ideologijos diskurso pobūdį, įžvelgė tautos muziejaus požymių [4].

XX a. trečiajame–ketvirtajame dešimtmetyje muziejų ir muziejininkystės organizatoriai P. Galaunė ir Pelikšas Bugailiškis aptarė problemiškausius tuo laiku dalykus, t. y. tautos ir kraštotyros muziejų koncepcijas. Šių muziejų organizavimas išreiškė pagrindines tarpukario Lietuvoje muziejų raidos tendencijas. P. Bugailiškis suvokė kraštotyros muziejaus pobūdį panašiai kaip lenkų, vokiečių, skandinavų muziejininkai. Jam toks muziejus buvo tarsi ikonografinė monografija, kurios reikšmingiausias bruožas – valstiečių buities atspindėjimas [6]. Tokiam jo požiūriui turėjo įtakos puoselėtos etnokultūrinio fundamentalizmo orientacijos, būtinybė tyrinėti tautos savastį.

P. Galaunė, svarstydamas tautos muziejaus koncepciją (jo organizavimas dėl ilgametės Rusijos imperijos okupacijos vėlavo apie šimtą metų, palyginti su Vakarų Europos kraštais), rėmėsi naujomis Vakarų muzeologijos nuostatomis apie muziejų sociokultūrinę misiją. Ją tuo metu geriausiai pasaulyje reprezentavo Belgijos nacionalinis muziejus (Meno ir istorijos muziejus Briuselyje). Jo pavyzdžiu buvo pertvarkoma Europos muziejų veikla [8].

Muziejų istorijos tyrinėjimams priklauso ir muziejų rinkinių formavimo, dvejopos muziejinių vertybių atrankos (tezaurinės ir komunikacinės) tyrinėjimai. Juos ypač skatina Lietuvos muziejų asociacijos Rinkinių mokslinio tyrinėjimo sekcija, jos vadovė tyrinėtoja, archeologė, muziejininkė B. Salatkienė. Muziejininkai turi daugiau galimybių kasmet skelbti tyrinėjimus šios sekcijos rengiamose mokslinėse konferencijose ir jos pranešimams skirtame leidinyje „Lietuvos muziejų rinkiniai“.

Pažymėtina, kad šiandien Lietuvos muziejų istoriją tyrinėja ne kuri nors viena institucija ar tyrinėtojų grupės. Tai palanku tyrinėjimų įvairumui ir objektyvumui, tačiau nukenčia kryptingumas ir našumas. Reikia viltis, kad muziejų istorijos ir kitų muzeologijos sričių tyrinėjimais sėkmingiau rūpinsis ir mokslo įstaigos, o ne tik visuomeninė organizacija – Lietuvos muziejų asociacija ir muziejininkai praktikai. Kultūros, filosofijos ir meno institutas paveldėjo iš reorganizuoto Kultūros ir meno instituto muzeologijos tyrinėjimus. Juos galima ir verta sieti su kultūrologiniais ir filosofiniais tyrinėjimais. Tai sudarytų galimybes kurti muzeologijos teorijas. Tačiau šiandien labiau proteguojami istoriniai ir pragmatiniai tyrinėjimai, dėl to muzeologijos sąsajos su kultūrologija ir filosofija labai menkos. Minėtasis V. Liulevičiaus diplominis darbas, priminęs apie galimą „muziejų filosofijos“ problematiką, yra pamirštas. Nepastebima, kad filosofams rūpėtų ieškoti, kaip svetur Z. Z. Stránský, F. Waidacheriui ir kitiems mokslininkams, filosofinių muzeologijos pagrindų. Muziejinės atrankos teorijos (o ji yra pagrindinis teorinės muzeologijos dalykas) problematikos diskutavimas, jei toks būtų, galėtų atverti muzeologijos ir mentalitetų istorijos bei aksiologijos sąveikos aspektus. Jų pažinimas padėtų rasti teoriniam požiūriui ir į istorinės, socialinės, taikomosios muzeologijos dalykus, kurie Lietuvoje iki šiol vertinami iš praktinės patirties pozicijų.

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto užsibrėžtiems moksliniams muzeologijos tyrinėjimams teikiamas prioritetas taikymui interaktyvių technologijų muziejinių vertybių dokumentavimui ir muziejų komunikacijai. Rengiama pirmoji Lietuvoje tokio pobūdžio daktaro disertacija. Tikėtina, kad bus tyrinėjama ir kuriama muziejinės atrankos teorija. Taip būtų žengtas žingsnis kuriant dokumentalistikos mokslo teoriją, kuri būtina muzeologijos, bibliotekininkystės ir archyvistikos studijų programoms kaip teorinis fundamentalus pagrindas.

Išvados

Nuo XX a. ketvirtąjo dešimtmečio Lietuvoje pradedama suvokti muzeologiją kaip mokslą. Ji vertinama kaip taikomasis mokslas. Dėl pragmatizmo ir empirikos sureikšminamas jos suartėjimas su istorijos, meno, paveldo, komunikacijos mokslais. Šiuo laiku galima ieškoti muzeologijos sąveikos su kultūrologijos ir komunikacijos mokslais ir atsiplėšti nuo siaurai suprantamos pragmatinės muziejinkystės paradigmos, maitinamos istorinės didaktikos, ypač proteguojamos istoriko Alfredo Bumblausko. Tai teikia vilties, kad Lietuvoje atsiras mokslinių teorinės muzeologijos problematikos tyrinėjimų ir probleminio pobūdžio svarstymų, susijusių su istorinei ir taikomajai (praktinei) muzeologijoms priskiriamais dalykais.

Muzeologija Lietuvoje, kaip ir svetur, ieško savo vietos mokslų struktūroje ir siekia pripažinimo kaip savarankiškas mokslas.

Įteikta 2002 m. rugsėjo mėn.

NUORODOS

1. „10 metų“. *Gimtasai kraštas*, 1943, nr. 31, p. 400.
2. *1959/1960 mokslo metų Meno istorijos katedros dailės istorijos specialybės neakivaizdinio apmokymo planas* [rankraštis]. Vilnius, 1959. Lietuvos literatūros ir meno archyvas, f. 266, ap. 1, b. 543, lap. 2–4.
3. BRENSZTEJN, Michał. *Nauka w Republice Litewskiej: nadbitka z tomu XIX „Nauki Polskiej“*. Warszawa, 1934, p. 225–298.
4. BŪČYS, Žygfintas; PIVORIUS, Saulius. Pirmas viešas muziejus Lietuvoje. *Kultūros barai*, 1986, nr. 1, p. 58–61.
5. BŪČYS, Žygfintas. Rinkinių valdymas: formavimas ir dokumentavimas. Iš *Muziejų vadyba: seminaras, teorija, praktika*. Vilnius, 2002, p. 46–49.
6. BUGAILIŠKIS, Pelišas. Kraštotyros muziejai ir jų uždaviniai. *Gimtasai kraštas*, 1935, nr. 3/4, p. 385.
7. *Dailės žodynas*. Vilnius, 1999, p. 283. ISBN 9986-571-44-8.
8. GALAUNĖ, Paulius. Kaip šiandien suprantami muziejaus uždaviniai ir darbai. *Naujoji Romuva*, 1932, nr. 3, p. 52.

9. GALAUNĖ, Paulius. Kraštotyros muziejai Lietuvoje 1921–1940 metais. *Kultūros barai*, 1986, nr. 1, p. 58–61.
10. GALAUNĖ, Paulius. Lietuvos muziejai. Iš *Pirmasis Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis*. Kaunas, 1990, p. 359–366.
11. GALAUNĖ, Paulius. *Raštas Vilniaus universiteto rektoriui* [rankraštis]. Vilnius, 1947 03 26. Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 132, b. 69, lap. 23.
12. *George Forsterio laišakai iš Vilniaus*. Vilnius, 1988, p. 378.
13. JOKUBAITIS, Alvydas. Muzieologijos praeitis ir dabartis. *Muziejai ir paminklai*, 1991, nr. 9, p. 7.
14. *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*. Vilnius, 1981, t. 8, p. 49.
15. LINGIS, Juozas. Kultūriniai muziejai. *Gimtasai kraštas*, 1938, nr. 3–4, p. 297–303.
16. LIULEVIČIUS, Vincentas. *Lietuvos muziejų istorija 1812–1933 metais*: diplominis darbas [rankraštis]. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1937. Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 1–f. 676, Rš. 3070, lap. 1–141.
17. LOBENWEIN, Johan A. *Zagajenie publicznego posiedzenia uniwersytetu Imperatorskiego Wileńskiego przy uroczystem otwarciu nowego teatru anatomii ludzkiej i zwierzęcej dnia 15 października 1815 roku*. W Wilnie, 1815, p. 33.
18. *LTSR Valstybinio dailės instituto mokslinės tarybos posėdžio protokolai* [rankraštis]. Vilnius, 1950 04 24. Lietuvos literatūros ir meno archyvas, f. 266, ap. 1, b. 81, lap. 26.
19. *LTSR Vilniaus universiteto 1940/41 mokslo metų tvarkaraščiai*. Vilnius, 1941, p. 31.
20. *Metodika*: LTSR Istorijos-etnografijos muziejaus periodinis leidinys. Vilnius, 1987, nr. 1, p. 2.
21. *Muzeologijos katedros Vilniaus universitete 1946–1949 metų posėdžių protokolai* [rankraščiai]. Vilniaus universiteto archyvas, be signatūrų, nesutvarkyta.
22. Naynowsza podróż do Babilonu. *Wiadomości brukowe*, 1819, nr. 125, p. 71–73.
23. *Pamiętniki Komisji Archeologicznej Wileńskiej*. Wilno, 1856, część 1, p. 1–5.
24. PUZINAS, Jonas. *Muzeografijos programa, muziejininkystė* [rankraštis]. [Vilnius, 1940]. Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 52, b. 67, lap. 1–33.
25. SALATKIENĖ, Birutė. Muziejų mokslinė veikla. *Lietuvos muziejų rinkiniai*, 2002, nr. 1, p. 5–6. ISBN 9955-9408-16.
26. SLIWIN, Jan. *Muzeum starożytności w Wilnie*: odbitek z przechadzek po Wilnie. Wilno, 1856.
27. STRÁNSKÝ, Zbíněk Z. *Museologie: introduction aux etudes*. Brno: Universitě Masaryk a Brno, 1995, p. 5. ISBN 80-210-0705-2.
28. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius, 1985, p. 333.
29. TAUTAVIČIUS, Adolfas. Vilniaus senienų muziejus ir archeologijos komisija. *Muziejai ir paminklai*, 1982, nr. 4, p. 12–22.
30. Uzsztarytos Mokitinis Apey iszkalba sudync mokslas. *Wiadomości brukowe*, 1818, nr. 101, p. 179–181.
31. VALUŽIENĖ, Lolita. Muziejininkystė ir šiuolaikinė istorijos samprata: L. Valužienės pokalbis su A. Bumblausku. *Muziejininkystės biuletenis*, 1999, nr. 4 (7/8), p. 6, 7. ISSN 1392-5326.
32. *Vilniaus universiteto 1942/43 mokslo metų pavasario semestro paskaitų tvarkaraščiai*. Vilnius, 1943, p. 8.
33. *Vilniaus universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto regulaminas*. Vilnius, 1942, p. 16, 17.
34. WAIDACHER, Friedrich. *Handbuch der Allgemeinen Museologie*. 3 unv. Aufl. Wien, Köln, Weimar: Böhlau, 1999, p. 39. ISBN 3-205-99130-3.
35. *Wiadomości krajowe*: Wilno. *Kurjer Litewski*, 1829, nr. 11, p. 1.

36. ZUBOVAS, Vladimiras. *Tomas Žebrauskas ir jo mokiniai*. Vilnius, 1986, p. 49.
37. Дневник заседаний комиссий для разбора, приведения в известность и надлежащий порядок предметов, находящихся в Виленском музее древностей. Из *Вестник Западной России*. Вильна, 1865.
38. ЗАН, Том. *О целях и способах предлагаемого музея в Оренбурге* [rankraštis]. Оренбург, 1830. Lietuvos mokslų akademijos Rankraščių skyrius, f. 151, b. 1101, lap. 154–177.
39. МИТЯЕВ, К. Г.; НОВИЦКИЙ, Г. А. Введение. Из *Основы советского музееведения*. Москва, 1955, с. 7.
40. Учебный план специальности No 2228 – история и теория изобразительного искусства [mašinėraščiai]. Москва, Министерство высшего и среднего образования СССР, 1970, января 22, 1984, февраля 7. Lietuvos dailės akademijos Menotyros katedros archyvas, be signatūrų, netvarkyta, lap. 1, 2.

MUSEOLOGY WITHIN THE CONTEXT OF LITHUANIAN SCIENCE

NASTAZIJA KERŠYTĖ

Abstract

Up to now, theoretical museology has not been present in Lithuania. Consequently, there have not been any discussions or publications about the possible association of its object and method to philosophy. What exists is the study of museums, which is currently characterized as the science of museum organization and operations. However, it is only part of the modern museology. The field of research and the method of the museum studies, like those of museology practice, or museography, the object of which is the techniques of museum work, are the same.

Museum studies in Lithuania originated in the 19th century and evolved closely following the development of museums. Throughout the 20th century, the study of museums was treated as a subsidiary discipline closely allied to history. In 1941, 1942, 1946–1948 and 1996, museum studies were included within the field of history at Vilnius University. In 1999, the dean of the Faculty of History of Vilnius University stated that museum studies were becoming the reflection of history didactics, as a certain branch of history with its own theoretical basis. These orientations have been mainly influenced by the trends of museum development in Lithuania, namely, the abundance of history museums and linking of their mission to historical conscience.

The tendencies to associate museum studies to other disciplines dominate in Lithuania as well. These have been predetermined by the variety of the conceptions of the sociocultural functions of museums. The relationship of museum work to heritage preservation had effect on the understanding of museum studies as part of heritology. Currently, with the changes in conceptions of the prime tasks of the museum stimulated by the formation of the open society, much focus is centred on social museology which has notable links with social and communication sciences. In 2000, following the introduction of MA degree museum studies at the Faculty of Communication in Vilnius University, museum studies have been linked with documentation sciences.

In Lithuania, as in other countries, museology searches for its place in the structure of the sciences.